

לאברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
 "זה יוסף שהוא אב בחכמה" (רש"י)

מתורתו ומשנתו של
 שר התורה הגאון הקדוש
 רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת נח תשפ"ד • שנה ג' - גליון קמ"ה • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

בית האוצר
 מערכת אכלל ח

עשה לך תבת עצי גפר וגו' (י, טז).

הרבה ריוח והלל לפניו, ולמה הטריחו צננין זה, כדי שיראוהו אנשי דור המצול עוסק בה ק"כ שנה ושאלין אותו מה זאת לך, והוא אומר להם עמיד הקדוש ברוך הוא להניח מצול לעולם, אולי יצונו (רש"י).

התפשטות הישראליות בבני נח

קודם מות תורה | תשובה בדור המבול

הנה התוספות בנדה (ע: ד"ה ואין) חידשו כלל, בהא דעכו"ם אין קרוים 'אדם' - לרבי שמעון בן יוחאי (יבמות סא), וכתבו דזהו רק ממתן תורה ואילך, אבל קודם מות תורה היו גם בני נח קרויים אדם. עיין שם שכתבו בן אהא דאמר התם דאשתו של לוט אין מטמא טומאת מת, משום ד'מת מטמא ואין נציב מלח מטמא', וז"ל: משמע, אבל אי לא הוי נציב מלח מטמא, אפילו לרבי שמעון נמי איכא למימר דמטמא אפילו באהל כו', דאחר מות תורה דאיכא ישראל 'אדם' איכא לפלוגי, אבל קודם מות תורה אין חילוק, עכ"ל.

וכוונתם נראה, דרק אחרי שנברר ישראל מעובדי כוכבים בשעת מות תורה, הוא דנסתלק מעובדי כוכבים ענין המעלה, ומשום הכי לא מיקרי 'אדם', מה שאין בן קודם שנברר ישראל מהם, היה ענין הישראליות מתפשט בכולם, ועל כן היו כולם קרויים בשם 'אדם'.

ודגומת זה מצינו גם ב"ש מגילה (י:), עד שלא נכנסו ישראל לארץ - הוכשרו כל הארצות לומר שירה, משכנסו ישראל לארץ - לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה, עכ"ל הגמרא. והכוונה נראה גם ב"כנ"ל, דעל ידי כניסת ישראל לארץ נתקדשה ארץ ישראל, ונתבררה אז קדושת ארץ ישראל מכל הארצות, ולכן מאז אין שום ארץ כשירה לומר שירה - רק ארץ ישראל, מה שאין בן קודם שנכנסו ישראל לארץ, ולא נתקדשה ארץ ישראל עדיין, אז היתה קדושת הארץ מתפשטת והיוה בכל הארצות, ולכן הוכשרו כולם, ודו"ק היטב.

ודע, דנראה עוד ראייה לתוספות נדה הנ"ל - דקודם מות תורה היה ענין הישראליות גם בבני נח, ממה שכתבו **ספרי הדרוש** כולם, דלא מהני תשובה בבני נח, ויש לזה ראיות ואין כאן מקומו, ואם בן תיקשי מדור המבול דמבואר

(א) ועיין בני יששכר (סוף במדבר ב' אות ה; שם שפירש במדבר ב' אות כד) **וערבי נחל** (שבת שובה דרוש ב' ד"ה ואקדים - ד"ה והוא) שהאריכו בזה, לשון רבינו **באוצרות** רמב"ם דרוש ג' פסיקא ה. והדברים מבוארים **באברבנאל** יונה ג, ד' ד"ה ומה.

(ב) וראה שו"ת **בן פורת** ח"א סימן ד' אות א ד"ה ואולם, באריכות.

(ג) לשון הגמרא שם: "רבה בר חמני נתבקש ביישיה של מעלה, נפקו אביי ורבא וכולהו דבנן לאיעטוקי ביה, לא הוו ידעין דוכתיה, אזלו לאגמא, חזו צפרי דמטללי וקיימי, אמרי שמע מינה התם הוא".

(ד) הרי דשייך הכרה אצל עופות. ועיין מהרש"א **בחינושי אגדות** שם ד"ה שאפילו.

(ה) שביאר גמרא דסנהדרין 'מכאן שדירתם של עופות עם הצדיקים, וז"ל: 'דהענין הוא על פי המבואר בכתבי האלקי **האריז"ל** (ענין שער הגלגלים הקדמה כב - בסוף), דנשמות של רשעים מגולגלים בעופות טמאים, ויש נשמות צדיקים אשר צריכים איזה תיקון לפי מעשיהם ומתגלגלים בעופות טהורים, ועל ידי שנשחטים שחיטה כשירה בברכה ומכסה דמם בברכה זה הוא תיקונם. ולכן נראה לי דדירתם עם הצדיקים, שבאותן עופות טהורים יש גם בן נשמתי איזה צדיק, ולכן מתקרב אל הצדיקים דהוא מינו. ותו, דחפץ להתקרב לצדיק

במדרש (תנחומא, בפרשתנו סימן ה) דאילו עשו תשובה היתה תשובתם מועלת. ועל כרחק דקודם שהובררו ישראל מעכו"ם, היה מועיל תשובה גם בעכו"ם, וזה מפאת ענין הישראליות אשר היה מתפשט גם בהם, ודו"ק היטב כי הם דברים עמוקים בסייעתא דשמיא, ובאתי רק להעיר.

גליוני הש"ס
 סנהדרין קח:

וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה (ח, ח).

דירת עופות טהורים בצדיקים | השתתפות עופות טמאים בצער פטירת הצדיקים | הכרת העופות בצדיקים
אימא בגמרא סנהדרין (קח), מכאן שדירתן של עופות טהורים עם הצדיקים.

עיין מועד קטן (כה), קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר כו'. **ובגליון** בשם **הערוך** (ערך 'קאת'): אפילו עופות רעות באות לראות כשמותו (רבה בר רב הונא ורב המנונא). ונראה דזהו הרבותא, דלא מיעביא עופות טובים שדירתם גם בחייהם עם הצדיקים, דוודאי הם גם בפטירתם, רק גם עופות רעות דאינם עם הצדיקים בחייהם, עם כל זה באים גם הם להשתתף בצער פטירתם.

ועיין רש"י סנהדרין שם (ד"ה מאתו) שכתב: שמכירים בצדיקים כדאמרין בדוכתא אחרייתא. ולא ידעתי מקורו. ואולי כוונתו גם בן לגמרא מועד קטן הנ"ל - דעופות מכירים בצדיקים, דאם לא כן מניין יודעים לבוא לכבודם אחרי פטירתם. ועיין עוד בבא מציעא (פא), חזו צפרי דמטללי וקיימי. ועיין סוטה (לה), מניין שאפילו עופות מכירים בצרי העין כו'. ועיין ספר **בכור שור** בבא קמא (צב: ד"ה כל).

גליוני הש"ס
 סנהדרין נח:

עד כל ימי הארץ וגו' ויום ולילה לא ישבתו (ח, כב).

טעם חיוב מיתה לעכו"ם ששבת וכן בשאר המצוות
אימא בסנהדרין (נח), ואמר ריש לקיש, עובד כוכבים ששבת חייב מיתה, שנאמר 'ויום ולילה לא ישבתו'.

הטעם, משום דאסור להם להוסיף על שבע מצוות

שישחוט אצלו בכשרות ויכוסה דמו, כי ירא לפשו שלא יבא ליד רשע וינבל אותו ויבטל התיקון. ואף על גב דבזמן נח עדיין לא ניתנה דלא איפקוד עליה הוי ליה כגול, עיין שם. אם כן הוא הדין לכל שאר מצוות שאינו מצווה עליהם.

(ח) **המשך לשונו**: "וכמה דברים מצינו מתייחסים ייחוס זכר ונקיבה, כמו החומר והצורה, שכינו הפילוסופים הראשונים עוד את החומר בשם נקיבה ואת הצורה בשם זכר, כמבואר **במורה** (ח"א פרק י; וראה אצורות יוסף דרוש ב' פסיקא יא: דרוש ח' פסיקא מא). וכן כל משפיע ומקבל יכנונו בזכר ונקיבה וכדלעיל (ענין זוה"ק וחי' רלב: שם שמות ד). ומצינו גם בכלים ענין זכרות ונקבות, עיין סוכה (כא), סיככה בחצין זכרים - כשירה, בנקיבות - פסולה כו', עיין שם. ועל כן כתב **הגר"א ז"ל** גם כן כזה, כי האדמה והמקום של האדם - שהם המקבלים את האדם והנושאים אותו - הם נוקבין דיליה, ועל שם זה נקראת 'אדמה', על משקל 'חכמה' מן 'חכם', דכמו דמן 'חכם' זכר יאמר על הנקיבה 'חכמה',

שלחם, עיין שו"ת **תשב"ץ** (ח"ג סימן קלג ד"ה אבל). ועיין ספר **קרבן חגיגה** (סימן מד ד"ה כתב) דמצדד, דלאו דווקא עכו"ם דעוסק בתורה חייב מיתה (סנהדרין נט), כי אם גם בקיימו שאר המצוות הישראליות, חייב משום גזל או נערה מאורסה, עיין שם. וכן נראה גם מחידושי הרמ"ה סנהדרין (נח: ד"ה ואמר ריש לקיש), עיין שם, ודו"ק.

בית האוצר
 מערכת אכלל ח

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם (ט, ט).

הקרקע היא נקבה של אדם | 'איש האדמה' לשון אישות בספר יד אליהו להגר"א ז"ל ברכות (ו; ב) ביאור אגדות שם אות כ ד"ה א"י) כתב אהא ד"ל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו' (ברכות שם), וז"ל: ענין הקביעות מקום, כי יש לאדם שתי נשים, האשה, והבית - שהוא מקום, כי האדם והאשה הם דכורא, ועיקר הנוקבא הוא המקום. וכן הארץ, כי על כן נקראת 'אדמה' שהיא נוקבא, על משקל 'חכמה' מן 'חכם' כו', עכ"ל ז"ל. הנה כתב ז"ל, כי 'אדם' הוא זכר ד'אדמה', כי יש אל האדמה ייחוס לעומת האדם כייחוס הנקיבה אל הזכר.

ובבראשית רבה (כא, ב) וז"ל: 'על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב' (משלי כד, ז), אמר רב הונא, הרי שקנה שדה וקנה כרם, קרוי 'איש' וקרוי 'אדם', ונקרא 'עצל', מה הנאה לו, עכ"ל. הכוונה, דאם קנה שדה וכרם וקרוי 'איש' ו'אדם' על ידי כן, ואם הוא עצל מלעבוד בהן וקרוי גם עצל, אזי מה הנאה לו ממה שיש לו שדה וכרם ונקרא עבדו איש ואדם, וזה פשוט.

ומוכח מזה, דכמו שהאדם מקבל שם 'אדם' על ידי היות לו קרקע, כן מקבל גם כן על ידי זה שם 'איש'. ונראה הכוונה גם כן, דהמדרש מפרש תיבת 'איש' דכאן מלשון אישות, היינו בעל, כמו 'איש נעמי' (רות א, ג), ועל כן בהיות הקרקע בחינת נוקבא דאדם וכנ"ל, על כן נקרא על ידי הקרקע 'איש'.

ואולי זה גם כן טעם 'נח איש האדמה', ועיין ברש"י (ד"ה איש) **וברמב"ם** (ד"ה איש) **וברא"ם** (ד"ה ואני) שהאריכו ז"ל. ולפי הנ"ל, הנה גם 'איש האדמה' הוא מלשון אישות כמו 'איש נעמי', ודו"ק.

כן מן 'אדם' זכר יהיה שם הנוקבא דידיה 'אדמה', וכדלעיל (עיין רש"י מנחות לו ד"ה מידכה; אמר אבוןא פרישת האינו לב, מן ד"ה ופיר) דהה"א לבסוף הוא סימן הנקיבה.

(ט) כמבואר ביבמות סג, כל אדם שאין לו קרקע - אינו אדם. וראה **בית האוצר** מערכת א כלל יד ד"ה אדם, אחר שהביא דברי הגר"א הנ"ל, הביא ראייה לזה: "מש"ס יבמות (סא), אמר רבי אלעזר, כל אדם שאין לו אשה - אינו אדם, שנאמר 'איש' (בראשית ה, ב) 'זכר ונקיבה בראם ויקרא את שמם אדם', ואמר רבי אלעזר, כל אדם שאין לו קרקע - אינו אדם כו'. ולפי דברי הגר"א ז"ל, הנה שתי המאמרים הסמוכים האלה ענין אחד להם, כי הקרקע הנה היא עצמה בחינת נוקבא של האדם, ולכן כמו שכל אדם שאין לו אשה אינו אדם כו', כן כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם".

(י) **ברש"י**: "אדוני האדמה, כמו 'איש נעמי'", **וברמב"ם**: "ואינו כן, כי 'איש נעמי' לשון אישות, כמו איש ואשתו". **וברא"ם** תמה על השגת הרמב"ם על רש"י, דעל כרחק כוונת רש"י, דאין לפרש 'איש' של נעמי, מפני שאין האיש קנוי לאשתו כמו שהאשה קנויה לבעלה, עד שיאמר איש אשה כמו שיאמר אשת איש, כי סמיכות אשת איש הוא על דרך הקנין.

נותנין דין וחשבון, עכ"ל המדרש.

הנה כאן שלש דעות: א) דרך באדם הוא דשייך עונש. ב) דגם בבעל חי יש עונש, אם הזיק לאדם. ג) דגם בדומם שייך עונש - אם נזק אדם על ידו, וכדאמר 'אפילו מקל' כו'.

והנה הדיעה השלישית הנ"ל - דאפילו מקל או רצועה, נפלאה מהבין. וגם אין מבואר מהו עונש הדומם אם מזיק לאדם. ובילקוט קהלת (רמז תתקע) ד"ה עת) יש שינוי גירסא ממה שהוא במדרש, דתחת הלימוד הנמצא במדרש אהא ד'אפילו מקל' כו' - מקרא ד'כי את עול סבלו', איתא בילקוט וז"ל: אמר רבי אחא, אפילו מקל אפילו רצועה מתחייבין על ידי האדם, שנאמר 'שופך דם האדם', עכ"ל.

ומזה ראינו לפירוש רש"י ורמב"ע ורמב"ן בקרא ד'שופך דם האדם וגו' מיד כל חיה' וגו' - דקאי אחיה ממש שתענש אם תהרוג את האדם. דלדברי המדרש הנ"ל, הרי קאי עוד יותר גם אדומם, וכדיליף מ'שופך דם האדם', ונראה כוונתו, דמפרש לקרא, דכל שופך דם האדם - יהיה מי שיהיה ואפילו דומם - דמו ישפך. והוא דלא כפירוש הרמב"ן האחר, דקאי הכל על האדם ההורג, ומיד כל חיה אדרשנו, היינו שאדם הרוצח יומת על ידי חיה, או שכן שם בטבעה שלא תטרפנו. וגם הוא דלא כפירוש הספורנו הנ"ל, וכמונן.

ביאור ענין העונש בדומם

והנה, מאי דמוכח מילקוט הנ"ל, דעונש הדומם בהמיתו לאדם הוא גם כן מיתה, וכדמוכח מן הילפותא דיליף ליה מ'שופך דם האדם' דכתיב ביה 'דמו ישפך', הוא עוד יותר דבר מפליא. והכוונה, דהניצוץ הקדוש שבו הוא חיותו, וכנודע בספרי החכמה (שער המצות פרשת עקב ד"ה כוונת האכילה; עין חיים שער על דרוש ג) שאין לך דבר שאין בו ניצוץ קדושה, ובדברים האסורים והטמאים הם בהעלם גדול (עין עץ חיים שער מט פרק ג; שם פרק ו), ועל כן דומם אשר הומות אדם על ידו, מסתלק ממנו הקדושה שבו [ונשאר בו רק קדושה מועטת מתעלמת, דאי לא כן לא היה אפשר להיות לו מציאות, וכנודע בספרי החכמה (עין של"ה מסכת פסחים אות תג; ליקוטי אמרים תניא שער היחוד והאמונה פ"א)], וזהו מיתתו¹.

היה נתקלקל ולא היה אפשר לשנותו². וראה גליוני הש"ס בבא קמא נד. ד"ה שבירתו, בשם שו"ת הריב"ש סימן קלד.

ה) ורבינו האריך בראיות לזה. וכן האריך שם עוד בנדון אי יש עונש בבעלי חיים, ואם מיתת שור הנסקל הוא מפאת עונש השור על החטא שלו. וראה עוד בספר חסידים אות מז ובמקור חסד שם הערה ד, מקורות נוספים מהראשונים אם יש עונש לבעלי חיים.

'ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו וגו'. שפך דם האדם באדם דמו ישפך' (ט, הו-ז).

האם שייך עונש בבעלי חיים ובדומם

במשנת רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע

~ מתוך: בית האוצר מערכת א כלל נה ~

תמה אני אם הדרישה כמשמעה, 'מיד החיה' כמו 'מיד האדם' - להיות עונש בדבר, ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר. ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו, שכל החיה שתטרף אותה - תטרף, כי גזירת מלך היא. וזה טעם 'סקול' 'סקל' השור ולא יאכל את בשרו' (שמות כא, כח), ואינו להעניש את בעליו בממונו, כי אפילו שור הפדיון חייב מיתה (בבא קמא מד:). כו'. ויהיה טעם 'שופך דם האדם', כל שופך - בין חיה ובין אדם, הנה דמו נדרש בבית דין ובידי שמים. ויתכן שיהיה טעם 'מיד כל חיה', שתהיה הנקמה בשופך הדם 'מיד כל חיה' כו', כי אשלה ברוצח כל חיות הארץ כו'. ואולי הדרישה מיד החיה היא, שלא תטרף את האדם, כי כן שם בטבעם כו', עכ"ל.

הנה שהרמב"ן ז"ל נסתפק בזה - אם יתכן שיהיה לבעלי חי עונש, וצידד בפירוש לומר דמיתת שור הנסקל שציותה התורה הוא עונש אל השור. ולפי זה שפיר גם מיתת שור הוא בכלל עונשין, ושפיר שייך ביה בפשיטות הך דאין עונשין מן הדין¹.

והנה מצאתי עוד, דדבר זה אם שייך עונש בבעלי חיים, הוא מחלוקת חכמים בבראשית רבה (כו, ו), וז"ל: אמר רבי אלעזר, אין לך אדם שהוא מתחייב באדם הזה, אלא אדם כיצא בו (אין מי שיהו תובעין עליו דין שמים אם הזיק את האדם, רק אדם המזיק את האדם, דיש עליו דין). רבי נתן אומר, אפילו זאב וכלב (תובעין עליהם דין שמים אם הזיקו לאדם, רש"י), רבי הונא בר גוריון אומר, אפילו מקל אפילו רצועה, הדא הוא דכתיב (ישעיה ט, ג) 'כי את עול סבלו' ואת מטה שכמו שבט הנוגש בו ההתנות' כיום מדין' - כיום הדין. אמר רבי אחא, אף אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון. רבנן אמרין מהכא (דברים כ, ט), 'כי האדם עץ השדה', מה האדם נותן דין וחשבון - אף עצים

יש להסתפק, אי גם במיתת שור הנסקל אין עונשין מן הדין (עין מכות ה:). והנה בהא דאין עונשין מן הדין יש סברא משום דמדה מסורה כך², וזה לא שייך בשור, דמדה מסורה רק על 'עונשין', ומיתת שור איננו לעונש, כיון דלאו בר דעת הוא שיהיה מחויב וראוי לעונש, והוא רק משום תקלה וקלון, כמבואר בסנהדרין (נד, נה)³.

והנה נזכרתי, דאין זה פשיטות כל כך דלא שייך עונש בשור, ושאלו מיתת השור עונש לשור, רק הוא פלוגתא בין גדולי הראשונים ז"ל בפירוש המקרא בבראשית (ט, ה), 'ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו' וגו', וברש"י (ד"ה מיד) כתב: לפי שחטאו דור המבול, והופקרו למאכל חיות רעות לשלש בהן כו', לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות, עכ"ל. הנה דרש"י ז"ל מפרש 'מיד כל חיה אדרשנו' כפשוטו, שהשם יתברך ידרוש נפש האדם מיד החיה אשר תהרגנו. ובראב"ע שם מפורש יותר, וז"ל: גם אדרשנו מיד כל חיה, שאצוה לאחרת שיהרגנה, עכ"ל. הנה פירש יותר, דחיה מתחייבת מיתה בידי שמים על הריגתה את האדם, ומיתתה היא על ידי חיה אחרת.

ואולם הספורנו שם (ד"ה ואך - ד"ה מיד) פירש וז"ל: והדרישה הזאת (שידרוש הוא יתברך את נפש האדם) תהיה על אופנים מתחלפים, שאם יזכה האדם, הנה אז מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם - להחילו מידם. ואם לא יזכה לזה שאצילו, ויהרגהו איש אחיו, אז אדרש את נפש ההורג מיד אחיו ההורג - להפרע ממנו, אבל לא מיד החיה, עכ"ל. נראה שמאין בזה היות לחיה עונש ופרעון.

ואולם הרמב"ן ז"ל שם (ד"ה מיד) דיבר בענין זה בביאור יותר מכולם, וז"ל: 'מיד כל חיה אדרשנו',

א) כנלמד מדברי רש"י פסחים כד. ד"ה אין מזהירין מן הדין, ראה בית האוצר ח"א כלל נו אות א. והזכיר טעם זה הפרי מגדים בפתיחה כוללת ח"א אות יד.

ב) והאריך רבינו בהמשך דבריו אי שייך אין עונשין מן הדין במיתת שור.

ג) וראה בית האוצר מערכת א כלל כד ד"ה ואולם, שתלה פלוגתא דרב ושמואל בבבא קמא מ, לענין שור האצטדין אם כשר

למזבח, בהך נדון אם שייך עונש בבעלי חיים, יענין שם.

ד) המשך לשונו: 'ומכאן ראינו מגולה אל המבואר בצוואת הקדוש רבי פנחס מקאריץ ז"ל' (אמרי פנחס ראש השנה סימן תנו), שכל הדברים שבעולם יש להם חיות ואפילו הדומם כו', עין שם היטב בלשון הסהור. וז"ל: 'בכל הדברים שבעולם יש בחינת שינה... ועל ידי זה מתחדש החיות שבו בכל בוקר, כמו שכתוב (איכה ג, כג) 'חדשים לבקרים' וגו', ואפילו במים יש בחינת שינה, שאם לא כן

מיקרי פסולת, ועכ"ח דאין מסכנין במחומר, עכ"ד.

ויש להעיר בזה, ממש"כ בטושו"ע או"ח (סי' של"ו סי') "אתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה אסור להראי בו במחומר שמא יקוץ אותו לאכלו", ולכאורה איך יכול להריח בו אפי' בחול, שהרי אינו יכול לברך עליה ברכת הריח שהיא "הנותן ריח טוב בפירות" (שם סי' רט"ז סיב), והרי כל זמן שהפרי מחומר אינו נקרא פרי. ואולי כמו בספק מברך "בורא מיני בשמים" (שם), כמו"כ בזה כיון שאינו יכול לברך הנותן ריח טוב בפירות, יברך בורא מיני בשמים.

עוד יש להעיר בזה, במש"כ הפרי מגדים (סוף סי' תרנ"ג) ז"ל, נסתפקתי אתרוג והדס במחומר בעציץ מלא עפר וגדל שם

ישנת חרעים

מכתבי הלומדים עם הארות ומשא ומתן במשנת רבינו

לכבוד מכון 'אוהבי תורה' הע"י.

א) בגליון אברך לחג הסוכות תשפ"ד (מדור תפארת יוסף) מובא מס' גליוני הש"ס המקור דאין מסכנין במחומר עפ"י דרשת הש"ס (סוכה יב) דבעי פסולת גורן ויקב, ואע"פ דזה נאמר אדין דצריך שיהיה מדבר שאין מקבל טומאה, מ"מ כיון דאיתא בירושלמי ביכורים (פ"ג ה"א) דמחומר לא מיקרי פרי, וביאורו דכל המחומר לקרקע הרי הוא כקרקע, וכל זמן שמחומר הוא הכל קרקע, ואין לו שם פרי, וכמו"כ לא

ב) עוד מובא שם בשם הרוקח בשם המדרש (פסיקתא דרב כהנא, כט ד"ה כתיב, וכו' בילקוט רמז תרנ"ג, ומובא גם בש"י עה"ת ויקרא כג, מב) "אמרתי לכם שתקחו את הלולב ותנענעו לפני, למה, שבשעה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ניעניתי את ההרים שנאמר (תהלים קטו, ד) ההרים רקדו כאילים" - ולכאורה הכוונה שרקדו בשעת מתן תורה, כדרשת חז"ל (פסחים קיח), וא"כ ביאור הדברים "בשעה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ונתתי לכם אז את התורה, אז ניעניתי את ההרים" וכו'.

ויומתק בזה מה שע"י הנענועים ממתיקים את הדינים [ועי' במס' סוכה (נח). רב אחא בר יעקב ממטי ליה וממית ליה, אמר, דין גירא בעיניה דסטנא], כי עצם ניענועים אז היה מתוך פחד, כמו שאמר קרא (תהלים ט, ט) 'מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוך

אי יוצא ידי חובת לקיחה הואיל ומחומר הוא ועיין סוכה ל"ז ב' אתרוג במחומר והדס במחומר ופירש"י שם. עסי' תרל"ח במ"א י' וע' תה"ד בסוכה שם, ע"כ. ולהנה"כ כיון דאתרוג תורה שצריך ליקח "פרי" עץ הדר, והלא פרי במחומר אינו נקרא פרי, א"כ ממילא אינו יוצא ידי חובתו בזה.

והנה הביא הפר"מ דברי הגמ' בסוכה (נ"ז) - שהוא הדין בשו"ע סי' של"ו הנ"ל, והפירש"י, שפירש "הדס במחומר, לענין שבת נקט לה כל ימות השנה", ואמרו שם בגמ' ד"אתרוג דלאכילה קאי אי שרית ליה אתי למגזייה" וכפסק השו"ע שם, ולכאורה לא פסיקא דלאכילה קאי, דיתכן שרוצה לצאת בה ידי חובת נטילה, וא"כ הו"ל להגמ' לחלק בכך, ומוכח דאי אפשר לצאת בה ידי חובת נטילה, ולהנה"כ מוכן הטעם בזה, כיון דאינו נקרא פרי.

ברכת החלה נגד קללת המים

מצות חלה מביאה ברכה בעיסה ובתוך הבית | מצות חלה יש בה טעם ורמז
לאחדות ישראל - ולכן היא מביאה ברכה לתוך בתינו | המים הם מין קללה ולכן
ברגע שנותנים את המים לתוך הקמח באה הברכה של מצות הפרשת חלה

על פי זה מוסיף רבינו טעם לשבח, על מה דאיתא בירושלמי חלה שם: "כיון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה". **"דהנה בחלה כתיב 'להניח ברכה אל ביתך', ועל כן כיון שהיא נותנת המים מיד מגבהת חלתה, שלא להשוות הקללה בעיסה, ולהפוך מיד הקללה לברכה על ידי הגבהת החלה", ודו"ק.**

ובגליוני הש"ס בבלי (ברכות מד), על דברי הגמרא: "השוותה מים לצמא מברך שהכל נהיה בדברו, רבי טרפון אומר, בורא נפשות רבות וחסרונן", מוסיף רבינו לדון בדברי הירושלמי, ומקשה על מה שכתב שם **בשיירי קרבן**, וז"ל: "אך קשה, אם דאמר דמים מין קללה הם, אם כן לרבי יהודה לא יברך, דהא אמר בפרק ו' דברכות (מ), כל שהוא מין קללה הוא מברכין עליו. ויש לומר, דרבי יהודה כרבי טרפון סבירא ליה, דאמר התם (מד) דמברכין על המים בורא נפשות רבות, עכ"ל.

"ולא ידעתי מה הועיל בזה, דמטעמא דאין לברך על מין קללה, גם בורא נפשות רבות לא היה ראוי לברך. ועוד, דהא הירושלמי אמר גם אמלח דהוא מין קללה, ובמלח הא מבואר בברכות (מ) בביריתא דמברכין עליו שהכל נהיה בדברו, ואין שום חולק על זה בש"ס".

ג) ויצוין לפניה נאה המפורסמת בשם הגה"ק רבי אביש מפרנקפורט ז"ל (ראה ספר 'כסוי ריה' פרשת וירא עמוד 57, וכן מובא בספר 'פודס יוסף' פרשת וירא עמוד 57, בשם "וראיתו לפרש"), שפירש בזה את הפסוק (בראשית יח, יז): "המכסה אני מאברהם אשר אני עושה", ובגמרא (יומא כה) מובא שקיים אברהם אבינו את כל התורה כולה ואפילו עירובי תחומין (על פי גירסת הגר"א), שנאמר: "עקב אשר שמע אברהם בקולי". נמצא, שלפני הפיכת סדום לא היה המלח סימן קללה והיה אפשר לערב בו. לכן היה צריך הקב"ה להודיע לאברהם שהוא עומד להפוך את סדום לגפירת ומלח, שהרי בזה נולד דין חדש שלא יוכל יותר לערב במלח...

ד) פירוש, זמן הפרשת חלה שתהא נקרא עליה שם חלה הוא, מכיון שהיא נותנת את המים ויתערב מעט קמח בהמים, מפרשת היא החלה כו', פני משה בירושלמי חלה שם.

ידי גידול התבואה, אבל חלה - לא נתחדש בה דבר, אלא מה שכל חלקי הקמח מתאחדים לגוש אחד, וכאשר מוציא מזה גם כן הראשית לכהן, הוא תיקון על העדר התאחדות בין ישראל.

"ועל כן כתיב (חזקאל מד, ל) 'וראשית עריסותיכם וכו' להניח ברכה אל ביתך', כי על ידי התאחדות ישראל שורה ברכה, היפוך המחלוקת... על כן נתינת חלה שהיא תיקון על שנאת חנם ופירוד לבבות מביאה ברכה, כי ידיעת הפכים אחד."

רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל ז"ע בגליוני הש"ס על הירושלמי (חלה פ"ג ה"א ד"ה דר"ע), מביא דבר נאה בקשר לענין הברכה שבהפרשת חלה.

דהנה בירושלמי עירובין (פ"ג ה"א) על המשנה "בכל מערבין חוץ מן המים ומן המלח", איתא: "אמר רבי לוי, שהן מין קללה" (משום הכי אין מערבין ומשתתפין בהם).

ובמפרשי הירושלמי (קרבן העדה ושיירי קרבן) הביאו בשם הערוך (ערך 'מי'), "ההיותם מין קללה, היינו שהמים נתקללו ממי המבול והמלח בסדום", עיין שם, וברוקח (סימן קצב) כתב כן בשם המדרש (ויכול, בפסוק - בראשית יט, כד - וה' המטיר על סדום).

שאלות משאלות שונות. לשאלתו מה מאכלם בימות החול, השיבה האשה: 'מאלא' (לחם אפי מקמח תירס). הוסיף לשאול: 'וכשאין לכם מאלא, דבר שעלול לקרות לעתים, מה אתם אוכלים?'. ענתה האשה: 'אני אוכלים לחם הנאפה משבולת שועל'. שאל ר' מאיר עוד: 'האם אתם מפרישים חלה מזה?'. השתוממה האשה על השאלה ואמרה כי לא ידעה שגם משבולת שועל צריך להפריש חלה. כעת הבין כבר השוחט, עד היכן צפו עיני הצדיק.

ב) שהרי קודם נתינת המים, גרגירי הקמח מפוזרים ומפורדים, ורק על ידי המים והלישה הם מתגבשים ומתאחדים לגוש אחד של עיסה. ויש בכך רמז לכהן האחדות שיש בין בני ישראל, שלא רק בדבר חדש, כמו תבואה חדשה ופירות חדשים, מפרישים חלק כל, אלא גם איחוד הנפרדים יש בו כח גדול של אחדות, ולכן הוא קובע ברכה לעצמו.

מסופר על הרה"ק בעל 'שמח ישראל' מאלכסנדר ז"ע, שפעם אחת הגיע אליו איש אחד מעיר קאליש, והתאונן לפני הצדיק שפתח בית מאפה והחל לאפות בו לחם ועוגות, אך דא עקא שכל העוגות שהוא אופה, בעת שהוא מוציאן מן התנור הן מתפוררות. הוא כבר שאל במומחים שונים, אף נסע ללאדז' כדי לדרוש שם במומחים, ולא הצליחו לעלות על סיבת הדבר.

ראה הרה"ק מאלכסנדר שהאיש מחזיק בידו חבילה ושאלו: "האם יש בידך מיני מאפה שאפית בבית המאפה?", השיב האופה בחיוב והגיש על השולחן הטהור ממעשי ידיו.

הרים הרה"ק מאלכסנדר את המאפה נגד השמש, הביט בו ואמר: "אני הרגשתי את החסרון במאפה, כיון שלא הפרשת חלה מן העיסה שהיה בה שיעור חלה. **אם תיזהר מעתה להפריש חלה מכל עיסה, תצליח האפיה."** וכך הוא.

בדרך רמז ודרוש ביאר ב'שם משמאל' (פרשת שלח שנת תער"ב, עמוד רה) את ענין הברכה השרויה במצות הפרשת חלה, וזו לשונו: "הנה כל תרומות ומעשרות הן מחמת הווייתו בעולם שנתחדש על

א) ספר 'תפארת ישראל' (עמוד קיא, אות שמא), ומשם בספר 'תולדות הישמח ישראל' (חלק ב עמוד תע).

עובדה נוספת על כח הברכה שבהפרשת חלה, מסופר בספר **'נור החיים'** (עמוד רסח): "פעם נסעה חבורת חסידים מעיר בארשא אל הרה"ק רבי **חיים מקאסוב** ז"ע בעל 'תורת חיים'. ביניהם היו השו"ב ר' מאיר, וכמו כן איש עני בשם ר' עביר. לאחר הגיעם, נכנסו אל הקודש פנימה עם 'קוויטלעך' וכל אחד שטח בפני הרבי את בקשותיו. ר' עביר שפך בפני רבו את מר לבו, התאונן על דלותו וביקש ברכתו לישועה. שאלו הרבי: 'האם אשתך מפרישה חלה?'. התפלל ר' עביר, וכי איזו אשה אינה יודעת שיש להפריש חלה כדן. אמר לו הרבי: 'אם אשתך תקפיד להפריש חלה, אזי לא תהיה עני'.

בשובם לביתם, נלווה ר' מאיר אל ר' עביר, כי נכסף לבו לשמוע על פשר דברי רבינו. השו"ב החל לשאול את האשה

ובד"א, הנה אי' בתיקו"ז [ע"פ מתוך מדבש] (תי"ט): ואמאי לא עבדי לון [למיוקיים, גופים] בגין דהוה ליה למבירי לאדם ערב שבת (שהוא תכלית הבריה כדי שיהיה בחירה ושכר ועונש) ובגנייה לא ברא לון [ובשביל לא ברא הקב"ה גופים להמיוקיים, שאז היתה התגברות הרע מאד עד שלא היה אפשר לסבול, ולא היתה בחירה וכח לאדם להתגבר על הנחש שהוא היצר הרע], ובגין דא עאל קנאה בלביה דחויא [-הנחש] עם אדם, בגין דאשתאר ערום בגיניה בלא לבושין [ועל כן היצר הרע מפתה את האדם תמיד שיטה אחד (הרע) וכו', עיי"ש. - ולכ"ז צ"ב, הלא פירש לפני"ז דאם היה הנחש עם לבוש של גוף היה יותר מסתיר לאדם להסתיר, וא"כ מהו אומר דלכן מסתיר הנחש להאדם כיון שבעבורו אין לו לבוש. ואולי י"ל לפי"ד הבעש"ט הק' הנ"ל, דע"כ מוסיף גם לצבוע את העבירה שתראה כמצוה, והבן. **בן ציון גרינפעלד, ברוקלין נ"י**

זה מגמרא סוכה (נב) יצה"ר מסיתו לאדם בעולם הזה "ומעיד" עליו לעוה"ב, הרי דמסית כשר להעיד. והעיר ע"ז הגר"י ענגיל זצ"ל, דפסול המסית הוא עבור שההסתה איסור, ומשא"כ היצה"ר נצטווה בכך להסית, והאדם נצטווה שלא לשמוע לו, וזה פשוט, ע"כ.

אולי י"ל לפי דברי הבעש"ט הק' ז"ע הנודעים (מובא בס' בעש"ט עה"ת פר' בראשית אותיות קמ"ו וקמ"ז) בפירוש דברי הגמ' במס' שבת (עה), שוחט משום מאי חייב משום צובע, ופי' תוס' שוחט דעלמא, ופירוש, "שהיצר הרע בא אל התלמיד חכם בדמות יצר טוב לעשות מצוה, מה שאין כן להמוני עם", עיי"ש. ולפי"ז שפיר איכא ראייה דאע"פ שהוא מסית במה שלא נצטווה, ועכ"ז הוא כשר להעיד. ואולי יש לדחות, דאכן יכול להעיד רק על מה שהסית בלא צביעה, דהיינו להמוני עם.

הנה לענין המחלוקת אם מצות ספירת העומר כל יום מצוה בפני עצמה היא, או ספירת כל הימים חטיבה אחת היא, שאיכא נפק"מ למי שלא שלא שפור יום אחד שלמ"ד חטיבה אחת היא שפור אינו יכול לברך, וכנפסק בשו"ע (או"ח סי' תפ"ט ס"ח), - ראיתי באיזה ספר דאיכא עוד נפק"מ במי שמת באמצע ימי הספירה, דלמ"ד חטיבה אחת היא נמצא למפרע כל ברכותיו של ימי הספירה עד אז הם לבטלה. אולם להנ"ל י"ל דלא הוו לבטלה, כיון שנתברר למפרע דזמן החיוב שלו הוא רק עד הזמן שמת, ודו"ק.

ד) שם (מודר בשבילי הש"ס, מגליוני הש"ס) הביא הערה על מש"כ בשו"ת **שבות יעקב** (ח"ג סי' קס"ח ד"ה ואל) שכתב בפשיטות דהמשלח לדבר עבירה עובר איסור דאורייתא או דרבנן מיהת, דמסית בכל עבירות הוא איסור עכ"פ וכו', וקשה על

יעקב, וא"כ בנענועים מעוררים מדת היראה מלפני אלוך יעקב, והבן.

ג) עוד שם (מודר אוצרות יוסף) מובא מספר **צינים לתורה** (כ"ל יב) דקטן שנתגדל תוך ימי הספירה מתחייב שפיר מן התורה בספירת שאר הימים, וחשיבא הספירה שפיר ספירת תמימות, **כיון שהוא סופר את כל החיוב שלו**, וראיה מסוכה (כז), דסבירא ליה לרבי אליעזר דאין עושין סוכה בחולו של מועד משום דבעינן סוכה הראויה לשבעה, ועם כן זה סבירא ליה דגר שנתגיייר בנתיים וכן קטן שנתגדל בנתיים חייב בסוכה, אלמא דאף דבעינן סוכה הראויה לשבעה, וזה הגר שנתגיייר בנתיים וקטן שנתגדל כו' הרי אין סוכתו לשבעה, ועכ"כ דכיון דעד עתה פטור היה ומעתה הוא שנתחייב, על כן חשיבא סוכה לשבעה, **כיון שעושה את הסוכה לכל זמן החיוב שלו וכו', זת"ד.**

דנזיר (ג): ובפרק בתרא דהוריות (י:), בשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק - זכה ויצתה ממנו רות, ואנן קיימא לן (עין במדבר"ר כ, ד) דבלק מנסיכי מדין היה, וכשמת סיוחן מינוהו עליהם לצורך שעה. ובפרק הערל (יבמות עו:), אמרין גבי דוד שאמר דואג עליו שלא היה ראוי לבא בקהל - דקאתי מרות המואבי, עד שנתחדשה להם הלכה 'עמוני' (דברים כג, ד) - ולא עמונית, ואם איתא דבאומות הלך אחר הזכר, שאפילו אם בלק נשא מואבית - בתריה ידידה שדינן לה, ורות מדיינית היתה ולא מואבית].

ואין הקושיא מובנת, דאף דהיה מנסיכי מדין, שפיר יכול להיות שהיה מואבי בתולדה, וכך היה להם בקבלה. ומה שלא רצו המואבים למנותו רק לפי שעה, אין להביא ראיה מזה שלא היה מואבי.

וגם יש לומר דהיתה אמו מדיינית ואביו מואבי, והא דבעכו"ם הולד הולך אחר הזכר, אנן יודעים שהדין הוא כך, אבל עכו"ם גופיהו אפשר דנשתבשו בזה והיו מיחסים אחר האם, ועל כן החזיקוהו למדייני ולא רצו מואבים למנותו.

וגם יש לומר, דכיון דהיה י"ב חודש במואב - חשוב מואבי, כמו אנשי העיר דמיקרי היכא דדר י"ב חודש (עין בבא בתרא ז:), וחל עליו האיסור, וזה נראה גם כן כוונת תירוצן מהרי"ט.

אין קידושין תופסים באשת איש מסברא והוכחות שיש מציאות אישות באשת איש

מה שכתב הפני יהושע גיטין (מג. ד"ה שם) - וכן כתבתי בעניי במקום אחר, דאפילו אם היו קידושין תופסין בחיבי מיתות בית דין (עין קידושין סח:), עם כל זה אינם תופסין באשת איש מסברא, ואפילו אם לא היה אשת איש איסור כלל, דעם כל זה אי אפשר דיהיה בה תפיסת קידושין - שתחשב אשתו של שני, כיון דכבר היא אשת הראשון, והראשון בעליה, ואינה יוצאת מרשותו על ידי הזנות, והוא כגזל חפץ של חבירו שאי אפשר לגזלן לקנותו בגזילתו, והארכת בזה במקום אחר.

עיי' בקידושין (יז:), דמוכח, דגם הך דאין קידושין תופסין באשת איש - צריך קרא, עיי' שם. ועיי' עוד קידושין (ס:), דרבי יוחנן אמר אפילו מאה תופסין בה. ומוכח גם כן דסבירא ליה דיש מציאות אישות גם באשת איש.

ועיי' ירושלמי בבא קמא (פ"ח ה"ג) על הכתוב (דברים כה, יא) 'וקרבה אשת האחד והחזיקה במבושיו', וז"ל: תני, לא אשת שנים, עכ"ל. עיי' שם בפני משה (ד"ה תני) דפירש, דאם באת אשת השני להציל אישה גם כן כו' - פטורה, לפי שהיא לא התחילה בזה, עכ"ל.

ואין פירושו נראה, דהוה ליה למימר 'לא אשת השני'. ולישנא ד'לא אשת שנים' נראה דממעט דאם היא אשת שנים ממש - כי הך דרבי יוחנן, או כהך דגיטין (פב:), בא ראובן וקידשה חוץ משמעון כו' - פטורה, וגזירת הכתוב הוא. ועל כל פנים מבואר בירושלמי גם כן מציאות אשת שנים, ובאתי רק להעיר.

ג) שכתב: 'ויש לומר, דהכא מיירי באומות שנתערבו לאחר איסורן, אבל בלק בשעת גזירה מלך מואב היה, ואף הוא בכלל האיסור היה...'

ד) דילפינן שם דאין תפיסת קידושין בעריות, ואמר: 'אשכחן אחות אשה, שאר עריות מנלן, ילפינן מאחות אשה... בשלמא כולוהו אתיין, אלא אשת איש...'

ה) באשה שקידשה אחד מעכשיו ולאחר שלשים יום, ובא אחר וקידשה מעכשיו ולאחר עשרים יום, ובא אחר וקידשה מעכשיו ולאחר עשרה יום.

נאמנות 'בא ואחד ואמר אני' בדינים שונים

איתא בקידושין (סג:), במשנה, קידשתה את בתי ואני יודע למי קידשתה, ובא אחד ואמר אני קידשתה - נאמן.

עיי' ירושלמי כאן (פ"ג ה"ז) [וז"ל: מהו נאמן כו', רבי יוחנן אמר נאמן לכנוס, ואין למידין ממנו דבר אחר (דדוקא בעוגנה הקילו חכמים והאמינו, אבל לא בדבר אחר, קרבן עדה). מהו אין למידין ממנו דבר אחר, אחת משדותי מכרתי ואני יודע למי מכרתי, בא אחד ואמר אני לקחתיה - לא הכל ממנו (לאו כל כמיניה שירד לתוך השדה, דדילמא לאו ידידה הוא, ויתלוש ויאכל). אף בקידושין כן, האשה שאמרה נתקדשתי ואני יודע למי נתקדשתי, ובא אחד ואמר אני קידשתי, לא הכל ממנו (עיי' קידושין שם)].

ועיי' שו"ת חיים שא"ל (ח"א סימן עד אות לב), ספק במי ששם אדם בחיקו בלילה דבר שאין בו סימן, ולא הכירו, ולמחר בא אחד ואמר לו, אני הייתי המשיש - החזירוהו לי, אי צריך להחזיר, עיי' שם היטב. ועיי' שם גם כן אות ל"ג. ועיי' ירושלמי בבא קמא (פ"ח ה"ו בסופה), עיי' שם בפני משה (ד"ה אנא), עיי' שם היטב.

חלל שנודע - אם עבודתו כשרה בדיעבד | כשרות ש"ץ שזינתה בתו

תוספות בתענית (ז: ד"ה דבר) כתבו: ויש לומר, דחלל יוכיח, שאינו אוכל בקדשים, ואפילו הכי כשר לעבודה, וכדאמר פרק האומר (קידושין יט:), מדכתיב (דברים לג, יא) 'ברך ד' חילו ופועל ידיו תרצה', דמשמע אפילו חולין שבו הוא רוצה בעבודתו. וכן הוא גם כן דעת הרמב"ם (הלכות ביאת מקדש פ"ו ה"י), דאפילו חלל שנודע - עבודתו כשירה בדיעבד. אבל סוגית הש"ס קידושין (שם) מוכחא להדיא, דקאי רק על עבודתו שעבד - כל זמן שלא נודע, אבל לא אחר שנודע.

ועיי' חידוש זה גם כן בשו"ת מהרי" ברונא (סימן כו) דכתב, על מי שזינתה בתו דפסול להיות שליח ציבור, משום דכתיב (ויקרא כא, ט) 'את אביה היא מחללת' (עיי' סנהדרין נב:), מיהו אם אין שם אחר אלא הוא - כשר למנותו, דנהי דכתיב 'את אביה היא מחללת', מכל מקום הא הוי ליה רק כחלל, וחלל דיעבד הרי עבודתו כשירה, ותפלה במקום קרבן היא (עיי' ברכות כו:), ועל כן גם כן בדיעבד תפלתו רצויה, וכיון דאין שם אחר אלא הוא - גם הלכתחלה כדיעבד דמי, עד כאן תוכן דבריו, עיי' שם היטב.

והוא חידוש כנ"ל, דכתב בפשיטות על סתם חלל דביעבד עבודתו כשירה, והביא סוגית הש"ס קידושין (יט:), הנ"ל, ואילו שם נאמר זה רק על חלל שלא נודע.

יישובים לקושיית המהרי"ט דרות היתה מדינית ולא מואבית

איתא בגמרא קידושין (יז:), כי אתא רבין אמר רבי יוחנן, באומות הלך אחר הזכר.

ועיי' מהרי"ט קידושין (שם ד"ה באומות) [וז"ל: תימא לי, הא דאמרין בפרק עגלה ערופה (סוטה מז:), דרות בתו של עגלון בנו של בלק היתה, וכן בפרק רביעי

א) בענין דומה: 'מי שנתן לחבירו חפץ סתם, ואחר כך אמר הנותן שנתנו בתורת פקדון, והמקבל אומר שמאחר שנתנו סתם - דעתו למתנה'.

ב) דאיתא שם בכהאי גוונא, שעל דברי הירושלמי: 'מעידין אנו איש פלוני שהרג שור פלוני, והלה אומר אני יודע, חייב', ביאר הפני משה: 'שהעדים היו מעידין עליו שזה פלוני הרג שור פלוני, אבל לא היו יודעין של מי הוא, ואחר כך בא זה ואמר שורי הוא זה שהרגת, והלה אומר אני יודע, חייב, שהרי יש עדים שהעידו שעל כל פנים הרג איזה שור'.

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באזני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולהתרומות:

טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com